لێکسیکۆلۆجی

مامۆستای بابەت: شاهین حمدامین
ئیمەیڵ: shein.ameen@su.edu.krd

وشە

تا ئێستا چەندین پێناسە بۆ وشە کراوە.

کریستاڵ دەڵێت: وشە کەرەسەیەکە کە هەردوولای بە بۆشایی گیراوە.
لە شوێنێکی تر دەڵێت: وشە بچوکترین یەکەی زمانە، بتوانێت بەتەنها وەک ڕستە بەکار بێت.
لە شوێنێکی تر دەڵێت: وشە یەکەیەکە واتای هەبێت.

بلۆمفیلد دەڵێت: هەر فۆڕمێکی ئازاد کە فرێز نەبێت وشەیە، هەر وشەیەک فۆڕمێکی ئازادە، بە کورتی وشە بچوکترین شێوەی ئازادە.

جۆرەکانی وشە

جۆرەکانی وشە لە رووی واتاوە:

١- وشەی فەرهەنگی: ئەوجۆرەیان وشەی تەواویشی پێ دەگوترێت کە لە فەرهەنگدا خاوەنی فۆرم و واتایەکی سەربەخۆ بێت.
کەواتە ئەم جۆرە وشەیە واتایەکی تایبەتی هەیە و بەشێوەیەکی سەرەکی بەشداری لە دروستە و پێکهاتنی ئاخاوتندا دەکات.
ئەم جۆرە وشەیە زیاتر بەشەکانی ئاخاوتن دەگرێتەوە. (ناو، جێناو، ئاوەڵناو، کار، ئاوەڵکار، ژمارە)

٢- وشەی ئەرکی: ئەم جۆرەیان وشەی ناتەواویشی پێ دەگوترێت و واتای سەربەخۆیان نییە بەڵکو لە ناو ڕستەدا لە ڕێگای وشەکانی تری ڕستەوە واتاکەی دەردەکەوێت. ئەم جۆرەیان زیاتر بەشە ئاوخاوتنەکانی (پریپۆزیشن، ئامرازی سەرسوڕمان، ئامرازی بانگکردن، ئامرازی بەستنەوە ...... هتد) دەگرێتەوە.

لەبەر ئەوەی ئەم جۆرە وشانە واتایەکی تایبەت بە خۆیان هەڵناگرن، بۆیە تەنها ڕۆڵی بە جێگەیاندنی ئەرک لە نێو بونیادی ڕستەدا دەبینن.

جۆرەکانی وشە

جۆرەکانی وشە لە ڕووی پێکهاتنەوە:

١- وشەی سادە: بەو وشانە دەگوترێت کە لە یەک وشەی سادە یان یەک مۆڕفیم پێکهاتوون و هیچ زیادەیەکیان پێوە نییە، کە دەڵێین زیادە مەبەستمان پێشگر و پاشگر یان هەردوکیانە، ئەگەر نا نیشانە ڕێزمانییەکان ئاساییە وەرگرێت.

کوڕ : وشەی سادە
کوڕەکە: وشەی سادە
کوڕەکان: وشەی سادە

لێرەدا (ەکە، ان) مۆڕیم و نیشانەی ریزمانین، کاتێک دەچنە سەر وشەکان واتای وشەکان ناگۆڕن، بەڵکو تەنها حاڵەتی ریزمانی وشەکە دەگۆڕن، بۆیە وشەکە هەر بەسادەیی دەمێنێتەوە.

جۆرەکانی وشە لە ڕووی پێکهاتنەوە:

وشەی سادەش پێکدێت لە :
ناوی سادە: دار، بەرد، ڕزگار .....هتد
ئاوەڵناوی سادە: پاک، زیرەک، خراپ، باش......هتد
چاوگی سادە: مردن، سوتان، کەوتن، خەوتن .....هتد
کاری سادە: برد، ڕۆیشت، شکا .....هتد
ئاوەڵکاری سادە: سەر، ژێر، جوان، هێدی، هێمن ......هتد
ژمارەی سادە: یەک، دوو، پێنج، بیست، سی .....هتد

وشەی دارِژاو پێکدێت لە :
ناوی دارِژاو: هونەرمەند، کوشتار، پێشەوا، مەردایەتی......هتد
ئاوەڵناوی دارژاو: بێهۆش، شەرمن، بەختەوەر، خێڵەکی.....هتد
چاوگی دارِژاو: ڕۆچوون، تێکردن، بردنەوە، داخستن .....هتد
کاری دارِژاو: ڕاکرد، هەڵبڕی، داگرت، هەڵواسی ......هتد
ئاوەڵکاری دارِژاو: بەشەو، ڕۆژێ، مەردانە، بەجوانی، لەژێر ....هتد
ژمارەی دارِژاو: پەنجا، حەفتا، هەشتا ......هتد

جۆرەکانی وشە لە ڕووی پێکهاتنەوە:

وشەی لێکدراو پێکدێت لە :

ناوی لێکدراو: شاهەنگ، بەردەنوێژ، دارتاش، ڕەشەبا .....هتد

ئاوەڵناوی لێکدراو: گەردن بلوور، ڕووخۆش، ڕەش پۆش، ئاشتیخواز .....هتد

چاوگی لێکدراو: دەستکەوتن، شەڕکردن، خۆشکردن، لەهۆش چوون.....هتد

کاری لێکدراو: دەستکەوت، لە هۆش چوو، لە بیرکرد، نەخۆش کەوت ...هتد

ئاوەڵکاری لێکدراو: نیوەڕۆ، ئەمساڵ، پشتاوپشت، شاخەوشاخ .....هتد

ژمارەی لێکدراو: چواردە، سی و سێ، دووهەزار، بیست و حەوت ......هتد

جۆرەکانی وشە لە ڕووی بەکارهێنانەوە

وشەی چالاک : ئەو وشانە دەگرێتەوە کە زۆر چالاکن و بە شێوەیەکی فراوان لە ڕووی نوسین و ئاخاوتن بەکار دەهێندرێن. وەک کاری (کرد، بوو) یەکێکن لەو کارانەی کە لە زمانی کوردیدا بە ڕێژەیەکی فراوان بەکار دەهێندرێت.

کرد	بوو
هەڵکرد	ڕابوو
ڕاکرد	هەڵبوو
کردەوە	سواربوو
چاککرد	شین بوو
بارکرد	بەربوو

جۆرەکانی وشە لە ڕووی بەکارهێنانەوە

وشەی سست (لاواز)

بەو وشانە دەوترێت کە لە بەکارهێناندا زۆر سست و لاوازن و زۆریش بەکەمی بەکار دێن.

بۆ نمونە/ وشەی (ئەسرین) لە سەردەمانێک لەبری وشەی (فرمێسک) بە شێوەیەکی بەرفراوان بەکاردەهات، بەڵام ئەمڕۆ زۆر بەکەمی و بە دەگمەن بەکاردەێت.

ئەم جۆرە وشانە کە لەسەردەمانێک زۆر چالاک بوونە و زۆر بەکار هاتوون و ئەمڕۆ سست و ناچالاک و بەکارهێنانیان دەگمەن بووە، بێگومان بەیانی ئەم جۆرە وشانە لەبەکارهێنانی دەگمەنیش دەوەستن و وشەکان دەبنە وشەی مردوو.

جۆرەکانی وشە لە ڕووی هەبوونەوە

وشەی زیندوو: بەو وشانە دەگوترێت کە لە ئاخاوتن و نوسیندا بەکار دەهێندرێن.

وشەی مردوو : بەو وشانە دەوترێت کە لە ئاخاوتن و نوسیندا بەکار ناهێندرێن، بەڵکو تەنها لە فەرهەنگدا بوونیان هەیە و ئەمڕۆ لە بەکارهێناندا وەستاون و مردوون.